

Vasenko O. Scientific and educational activities M.M. Scherbak field of zoology

The article highlights the activity of M.M. Scherbak associated with the popularization and propaganda faunal knowledge that scientists realized by implementing innovative ideas in the creation of the Natural History Museum and printing of scientific and popular works to attract the general public to science education space.

Key words: *scientific and educational activities, Zoological Museum, exhibition, popular scientific work, natural knowledge.*

**МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ТА ЙОГО
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ТЕХНОЛОГІЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО
НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ В 70-80 РР. ХХ СТ.**

У статті висвітлено стан матеріально-технічного забезпечення кабінетів трудового навчання в Україні на основі аналізу постанов і наказів Міністерства освіти УРСР 1970-1980 рр.; показано зв'язок науково-технічного прогресу зі станом матеріально-технічного забезпечення кабінетів трудового навчання.

Ключові слова: *матеріально-технічне забезпечення, професійна орієнтація учнів, трудове навчання, загальноосвітні та професійні школи, постанови уряду.*

Історія науки і техніки другої половині ХХ ст. показує, що людство зробило величезний крок в оволодінні таємницями природи та їхньому практичному застосуванні. Відкриття і мирне використання атомної енергії, освоєння космосу, поява нових технологій змінили організацію та управління виробництвом. Корінний переворот у розумінні продуктивних сил суспільства, коли наука перетворилася на безпосередню продуктивну силу, дістав назву науково-технічної революції (НТР). Наука не тільки трансформувалася в одну з провідних сфер людської діяльності, а й стала одним з інтеграційних чинників виникнення міжгалузевих систем господарства, як національних, так і світових.

На сучасному етапі розвитку науки і техніки важливим є формування технологічно грамотної особистості, підготовленої до життя і активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства. На сьогоднішній день актуальним є питання наукового супроводу матеріально-технічного забезпечення кабінетів трудового навчання, оскільки саме на уроках праці закладається фундамент для розвитку технологічно грамотної особистості.

Особливої уваги потребує вивчення питання науково-технічного забезпечення уроків праці у 70–80 рр ХХ ст., оскільки саме у цей час надавалась особлива увага трудовій підготовці учнів і, відповідно, розроблялося та виготовлялося спеціалізоване інженерно-технічне обладнання для кабінетів трудового навчання і учбово-виробничих комбінатів. На даному етапі розвитку вітчизняної науки і техніки є потреба у реконструкції минулого, яка дозволить об'єктивно і неупереджено показати взаємозв'язок науково-технічного забезпечення вищої і середньої школи із технологічною підготовкою на уроках трудового навчання в Україні в 70-80 рр. ХХ ст.

Проблема розвитку загальноосвітньої школи та її наукового супроводу матеріально-технічного забезпечення висвітлювалась у працях багатьох дослідників. Так, питання становлення і розвитку загальноосвітньої школи України, впливу на цей процес науково-технічного прогресу вивчали В.М. Курило та В.П. Шепотько, впровадження технічних засобів навчання у навчально-виховний процес досліджували С.Я. Батишева, Н.Г. Ничкало, В.В. Олійник, матеріальну базу загальноосвітньої школи – В.Є. Козак, Л.Т. Верховодова, А.І. Синенко.

Розвиток науки й економіки держави значно вплинув на матеріально-технічне забезпечення освітніх закладів. Дослідники матеріально-технічної бази загальноосвітніх шкіл виокремлюють пасивні й активні елементи в її структурі [2, с. 16]. До перших відносять навчальні, навчально-виробничі (навчальні майстерні, теплиці, цехи тощо), культурно-побутові (їдальні, спальні та спортивні приміщення тощо), господарські приміщення (котельні, склади тощо). Окрему підгрупу пасивних елементів складають шкільні меблі, інвентар: парти, учнівські столи, дошки, лабораторне устаткування, канцелярські меблі (столи, стільці, шафи), господарський інвентар та обладнання (господарські знаряддя праці, кухонне та столове приладдя, спальна білизна тощо). До активної групи належить навчальне (прилади, апаратура, технічні засоби навчання тощо) та навчально-виробниче устаткування (верстати, машини, трактори та ін.), господарське обладнання.

Нові завдання сільської школи з трудового виховання були сформульовані в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому розширенню підготовки кадрів

механізаторів для сільського господарства» (1970), яким Міністерство освіти СРСР і Рада Міністрів УРСР зобов'язувались ввести з 1970/1971 навчального року в середніх загальноосвітніх школах, що мали необхідні умови, навчання старших класів роботі на тракторах, комбайнах та інших сільськогосподарських машинах; «Про заходи по подальшому покращенні умов праці сільської загальноосвітньої школи» (липень 1973 р.) Міністерством освіти союзних республік пропонувалось покращити трудове виховання учнів сільських шкіл, створити умови для вивчення в кожній такій школі сільськогосподарської техніки або автосправи.

Поява цих документів сприяла розвитку науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення системи трудової підготовки учнів. Радянська наука завжди реагувала на партійно-державні вказівки. XXV з'їзд (1976) поставив вимогу «більше уваги приділяти трудовому вихованню учнів, професійній орієнтації молоді» [3]. Ці вказівки з'їзду партії отримали розвиток і конкретизацію в Постанові ЦК КПРС та Раді Міністрів СРСР «Про подальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл та підготовки їх до праці» (грудень, Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, 166, 1977 р.). «В сучасних умовах, – говорилось в постанові, – коли в країні здійснився перехід до всезагальної середньої освіти, випускники середньої школи за період навчання повинні опанувати глибокі знання основ наук і трудові навички для праці в народному господарстві» [4]. Пропонувалось зосередити зусилля органів народної освіти, партійних, профспілкових і комсомольських організацій, трудових колективів на організації конкретної допомоги школі для «конкретного поліпшення трудового виховання, вдосконалення підготовки учнів до суспільно корисної, виробничої праці» [4].

Для періоду 70-80 рр ХХ ст. характерно, що усі важливі документи щодо розвитку державної освіти приймали спільно ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР: постанови «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи» (1972), «Про дальше покращання навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977). Так само партія передувала державному органу – Раді Міністрів – у інших освітянських постановах. Тобто напрям розвитку освіти в державі визначала єдина комуністична партія. До того ж завжди першою приймалася постанова на всесоюзному рівні, а наступними були ідентичні постанови керівних органів союзних республік. Централізація пронизувала усі сфери діяльності, в тому числі й освіту.

Виникла потреба і в якісному розширенні функціональних приміщень шкіл, що відображалось у серії проектів (1968–1972). Суттєва відмінність нової номенклатури від попередніх полягала в намаганні наблизити матеріально-технічну базу шкільних будинків у сільській місцевості до тих стандартів, які склалися в містах [12].

У типовому проекті середньої школи передбачалось приміщення навчального гаража на дві-три автомашини чи трактори. Організація позанавчальної діяльності учнів і самостійної творчої роботи також вимагала відповідних приміщень.

Поряд з розвитком мережі навчальних закладів велику увагу приділяли становленню матеріально-технічної бази [5, с. 22–28], яка розвивалася за фінансово-матеріальної підтримки міністерства сільського господарства, радгоспів та автомобільного транспорту. Школи отримували від підвідомчих їм сільськогосподарських і промислових підприємств вантажівки, трактори, верстати, інструменти, обладнання кабінетів трудового навчання та слюсарно-монтажних майстерень, відповідно до рівня науково-технічного розвитку різноманітних галузей виробництва.

Наказ Міністра освіти СРСР №198 від 29 грудня 1978 року «Про введення в дію «Положення про базове підприємство (організацію) середньої загальноосвітньої школи»» роз'яснював, що базове підприємство має надавати школі допомогу в здійсненні трудового навчання школярів. Зокрема, воно бере участь у створенні матеріальної бази трудового навчання (робочих кімнат, майстерень, кабінетів, лабораторій, навчально-дослідних ділянок, навчальних цехів та ділянок, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів); організовує трудове навчання старшокласників у навчальних цехах на виробництві, в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах; проводить на виробництві виробничу практику учнів 9-10 класів, бере участь в організації кваліфікаційних іспитів для випускників шкіл; надає допомогу школам у створенні безпечних умов для суспільно корисної і виробничої праці учнів, в організації професійної

орієнтації школярів тощо [8].

У листі Міністерства освіти СРСР №79-М від 28 грудня 1978 року «Про розробку і затвердження програм трудового навчання учнів IX-X (XI) класів на місцях» наведено 19 профілів трудового навчання старшокласників, для яких наказом Міністерства освіти СРСР №120 від 1978 року «Об утверждении программ по трудовому обучению учащихся IX-X (XI) классов» затверджено навчальні програми. Серед них програми з електротехніки, радіоелектроніки, металообробки, деревообробки, основ будівельно-монтажного виробництва, машинобудівельного креслення, обробки тканин, торгівельного обслуговування, кулінарних робіт, автосправи, машинопису тощо. У листі також пояснювалось, що програми для інших профілів трудового навчання старшокласників дозволялося розробляти та затверджувати на місцях, урахувавши при цьому, що рівень і обсяг набутих учнями знань та вмінь має відповідати вимогам тарифно-кваліфікаційних характеристик тієї чи іншої професії [9].

Розвиток інженерно-технічної думки та науково-технічного прогресу викликали потребу у підготовці кваліфікованих кадрів вищої та середньої школи. На початку 1980-х рр. постала потреба у реформі загальноосвітньої і професійної школи. 1984 р. було прийнято відповідну постанову ЦК КПРС і Верховної Ради СРСР. Розділи 6 та 7 даного документу присвячені саме питанням створення кабінетів професійної орієнтації школярів, підготовці і виданню підручників, методичної літератури з питань трудового виховання, а також заходам щодо розвитку матеріальної бази для трудової підготовки школярів, поліпшенню роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, навчальних цехів і дільниць підприємств [6]. Мета реформи — подолати недоліки в системі освіти, у змісті й методах навчання і виховання шляхом вдосконалення навчальних планів і програм, поліпшення рівня викладання, посилення відповідальності учнів за якість навчання.

Так, на виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 липня 1984 р. №282 наказувалося Державному комітетові УРСР по праці, Міністерству освіти УРСР, Державному комітетові УРСР по професійно-технічній освіті, Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, іншим зацікавленим міністерствам і відомствам республіки значно поліпшити роботу щодо професійної орієнтації учнівської молоді. У документі зазначалось:

державному комітетові УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі разом з Міністерством освіти УРСР забезпечити протягом 1985 - 1990 років підготовку та видання необхідним тиражем нових програм, підручників, методичної та довідкової літератури з питань трудового виховання, навчання і професійної орієнтації школярів;

держплану УРСР, Міністерству освіти УРСР, Державному комітетові УРСР по професійно-технічній освіті, Укрпрофраді, виконкомам обласних, Київської і Севастопольської міських Рад народних депутатів за участю зацікавлених міністерств і відомств, підприємств і організацій розробити та здійснити в 1985-1995 роках заходи по розвитку матеріальної бази для трудової підготовки школярів, поліпшенню роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, навчальних цехів і дільниць підприємств;

зміцнити матеріальну базу шкільних кабінетів трудового навчання, навчально-дослідних ділянок, підсобних господарств, польових станів учнівських виробничих бригад і шкільних лісництв. Забезпечити спорудження і прибудову відповідних приміщень для організації трудового навчання та суспільно корисної, продуктивної праці учнів;

держплану УРСР, Міністерству освіти УРСР, виконкомам обласних, Київської і Севастопольської міських Рад народних депутатів разом з міністерствами і відомствами республіки уточнювати показники планів розвитку матеріальної бази для трудового навчання учнів у річних планах економічного і соціального розвитку.

У зв'язку з цією постановою у школах і професійно-технічних училищах упроваджували самообслуговування, а кошти, отримані за рахунок економії витрат, було дозволено використовувати для розширення матеріально-технічної бази навчальних закладів.

Виконуючи завдання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 липня 1984 р. №282 було вирішено виділити із загальносоюзних фондів обладнання для трудового навчання учнів загальноосвітніх шкіл на 1986-1990 роки (табл.1) [1].

Перелік обладнання, яке виділялося із загальносоюзних фондів для трудового навчання учнів загальноосвітнім школам на 1986-1990 роки

<i>Найменування обладнання</i>	<i>Кількість, штук</i>
Комплекти навчального обладнання для кабінету автосправи	464
Автотренажери	462
Комплекти навчального обладнання з основ тваринництва, механізації та електрифікації тваринництва	545
Універсальні джерела живлення для кабінетів технічної праці	8042
Комплекти навчального обладнання з електротехніки	735
Комплекти електрообладнання для кабінетів фізики	3675
Комплекти електрообладнання для кабінетів хімії	4425
Комплекти електрообладнання для кабінетів математики	10335
Прилади захисного вимикання	17700
Розетки	389400
Шнури армовані з вилкою	389400
Комплекти навчального обладнання для кабінетів з вивчення тракторів та сільгоспмашин	330
Набори знарядь праці для роботи на пришкільній ділянці	7080
Набори столярного інструменту	44500
Верстаки слюсарні навчальні з лещатами	23364
Верстаки комбіновані навчальні	20355
Лещата	24780
Комплекти слюсарно-монтажного інструменту	8850
Набори слюсарного інструменту	42480
Набори напилків шкільні	42480
Набори електротехнічного інструменту шкільні	42480
Набори контрольно-вимірювального інструменту	10620
Набори різьбонарізного інструменту	10620
Набори металорізального інструменту для шкільних верстатів	15045

Аналіз даних, наведених у таблиці, свідчить про те, що матеріально-технічному забезпеченню кабінетів трудового навчання на державному рівні приділялася значна увага, розроблено спеціальне обладнання для шкіл, що позитивно впливало на загальну трудову підготовку учнів, а також профорієнтаційну роботу на робітничі професії.

Розвиток загальноосвітніх шкіл на засадах інтеграції, кооперації, удосконалення та уніфікації навчальних планів, оновлення чинних навчальних програм і застосування нових, практично зорієнтованих, актуалізував проблему використання наочних, технічних та аудіовізуальних засобів у навчальному процесі. Значно поліпшилась забезпеченість закладів технічними засобами; зростало виробництво навчально-наочних посібників та обладнання.

Розвиток матеріально-технічної бази загальноосвітньої школи в Україні другої половини ХХ ст. зумовлений економічною функцією освіти, сутність якої полягала у відтворенні головної продуктивної сили суспільства – робочої.

Зміна економічних умов країни періоду 1970-80 рр., ґрунтована на парадигмах науково-технічного прогресу, а саме – поступального руху науки і техніки, еволюційного розвитку усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання й освоєння зовнішніх сил природи, спричинилась до розвитку нового типу школи – «школи повного дня», у якій частину навчального та позанавчального часу відводиться на оволодіння сільськогосподарськими професіями.

Згадана вище освітня реформа, яка реалізовувалася в 1984-1988 рр., мала покращити трудове виховання, професійну орієнтацію учнів, удосконалити організацію їхньої продуктивної праці засобами загального професійного навчання старшокласників, стану наукового забезпечення.

Отже, вивчення концептуальних положень щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні протягом окресленого періоду, архівних справ, теоретичних положень і висновків про особливості розвитку трудової підготовки учнів дало можливість стверджувати, що науковий прогрес значно вплинув на матеріально-технічне забезпечення кабінетів трудового навчання 1970-80 рр., що мало своє відображення у низці постанов та наказів Міністерства освіти СРСР. Реформування освіти того часу було спрямоване на професіоналізацію загальнотрудової підготовки, сприяло удосконаленню організаційних форм залучення учнів до праці. Реформа загальноосвітньої та професійної школи спрямовувалась на оновлення загальної середньої та професійної школи, пристосування її до потреб суспільного розвитку. Зміцнення наукової та матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних і позашкільних закладів виокремилось в особливе й невідкладне завдання, проте реформа 1984 р. не вплинула на якісний розвиток матеріально-технічної бази школи. Базові підприємства не змогли повністю забезпечити всі потреби в будівництві та оснащенні шкіл відповідно до потреб інтенсивного розвитку суспільства.

Розвиток матеріально-технічної бази загальноосвітніх закладів 1970-80 рр. можна розглядати як результат впливу соціально-економічних чинників та науково-технічного прогресу на культуру суспільства, що вплинуло на покращення умов роботи та якості наукового супроводу матеріально-технічного забезпечення загальноосвітніх навчальних та позашкільних закладів, що у свою чергу мало позитивний вплив на якість трудового навчання та виховання учнівської молоді.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Додаток №10 до постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10 липня 1984 р. № 282 .
2. Козак В.Є. Матеріальна база сільської школи / В.Є. Козак, Л.Т. Верховодова, А.І. Синенко. – К., 1979. – 160 с.
3. Материалы XXУ съезда КПСС. – М.: Политиздат, 1976. – 220 с.
4. О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учащихся общеобразовательных школ и подготовке их к труду: [Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 22 декабря 1977 г.]. – М.: Правда, 1977.
5. Освіта України: Нормативно-правові документи. – К., 2001. – С. 35-160
6. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10 липня 1984 р. №282 .
7. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 22 декабря 1977 г. – М.: Правда, 1977.

8. Про введення в дію «Положення про базове підприємство (організацію) середньої загальноосвітньої школи» // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1979. – №6. – С. 22-27
9. Про розробку і затвердження програм трудового навчання учнів IX-X (XI) класів на місцях // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1979. - №5. – С. 20-23.
10. Смоляна Н.В. Використання ТЗН у навчально-виробничому процесі професійної школи в Україні (1960-1991 рр. ХХ століття) / Н.В. Смоляна // Інформаційні технології і засоби навчання. – №2 (22). – 2011.
11. Стешенко В. Особливості організації продуктивної праці старшокласників у школах Донеччини впродовж 1984-1991 рр. / В. Стешенко, О. Китова // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. LVIII. – Ч.ІІІ. – Слов'янськ, 2011. – С. 147-157.
12. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dzherela/2008_3_4/Ivanyuk.doc.pdf.

Миرونенко Н. Матеріально-технічне забезпечення освітніх закладів та його взаємозв'язок з технологічною підготовкою на уроках трудового навчання в Україні в 70-80 гг. ХХ ст.

В статті розглядаються стан матеріально-технічного забезпечення кабінетів трудового навчання в Україні на основі аналізу постановлень та наказів Міністерства освіти УРСР 1970-1980 гг.; показана зв'язок науково-технічного прогресу з станом матеріально-технічного забезпечення кабінетів трудового навчання.

Ключові слова: матеріально-технічне забезпечення, професійна орієнтація учнів, трудове навчання, загальноосвітні та професійні школи, постановлення уряду.

Myronenko N. Material terms of educational institutions and its correlation with technological training to lessons employment training in Ukraine 70-80 pp. of twentieth century.

The article highlights the state of logistics offices of labor education in Ukraine based on the analysis of regulations and orders of the Ministry of Education of the USSR 1970-1980 biennium; shows the relationship of scientific and technological progress with the state procurement offices of labor studies.

Keywords: logistics, professional orientation of students, labor training, secondary and vocational schools, government regulations.

Одержано 25.09.2012